

10. Ruth O'Shea, Caroline Bryson, Roger Jowell. Comparative Attitudinal Research in Europe [Електронний ресурс] – режим доступа http://europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=1&Itemid=80
11. Kenneth Newton. Social and Political Trust, [Електронний ресурс] – режим доступа <http://essedunet.nsd.uib.no/cms/topics/2/>
12. Штомпка П. Формирование социологического воображения. Значение теории [Текст]// Социологические исследования. — 2005. — № 10. — С. 64—72.
13. Sztompka P. Trust: A Sociological Theory [Текст]// Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
14. Алексеева А. «Уверенность, обобщенное доверие и межличностное доверие: критерии различения» [Текст]//«Социальная реальность» – 2008. – № 7. – С. 85–98.
15. Вельцель Христиан, Инглхарт Рональд. Человеческое развитие и “взрыв” демократии: вариации изменений режимов среди 60 обществ [Текст]// Социология: теория, методы, маркетинг. Научно-теоретический журнал. - Киев: Институт социологии НАН Украины, 2008. - N1. - С. 85-118
16. Гидденс Э. Последствия модернити [Текст]// Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. — М., 1999. — С. 101—122.
17. Р Инглхарт. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся [Текст]// Полис, 1997, № 4. С. 18 - 28
18. Фреик Н.В. Концепция доверия в исследованиях П.Штомпки [Текст]// Социс- 2006.-№11.
19. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества [Текст]//Пер. с польск. СМ. Червонной/ — М.: Логос, 2005. — 664 с.

УДК 316.47

Жуков В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет соціології, кандидат педагогічних наук, доцент

ПРАКТИКИ «PATH DEPENDENCY» У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ЯК ПРОЯВ ЦІННІСТНИХ ОРІЄНТАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті зроблена спроба дати відповідь на запитання про те, чому в Україні, як і в решті країн пострадянського простору, інституціоналізація трудових відносин в полі ринкової економіки не виправдала суспільних очікувань. Чому такі інституціональні інновації, як соціальний діалог не виявився ефективним.

Ключові слова: залежність від траєкторії минулого досвіду, подвійна інституціоналізація, трудові відносини, соціальний діалог

В статті зроблена спроба дати відповідь на запитання про те, чому в Україні, як і в решті країн пострадянського простору, інституціоналізація трудових відносин в полі ринкової економіки не виправдала суспільних очікувань. Чому такі інституціональні інновації, як соціальний діалог не виявився ефективним.

Ключевые слова: зависимость от траектории предыдущего опыта, двойная институционализация, трудовые отношения, социальный диалог

The article aims to answer the question why in Ukraine, as in other post-Soviet countries, institutionalization of labour relationships in market economy sphere didn't justify mass social expectations. Why such institutional innovation as social dialog is not effective.

Keywords: path dependency, industrial relations, social dialogue

Актуальність. Перехід українського суспільства: від радянського до пострадянського, зумовлений соціальними змінами, призвів за Петером Штомпкою до зміни структури системи, тобто чотирьох мереж зв'язків між елементами (взаємодіями, інтересами, нормами та ідеями), утворюючи нові

структури: взаємодій, інтересів, норм, ідей [1, с. 456], які відобразились також у нових нормах, правилах соціальної поведінки, у створенні нових організацій та формуванні відповідних інститутів. Соціальні зміни, для частини населення, стали причиною породження культурної травми, особливий прояв, якої відбувся в конфліктному дисонансі між радянською та пострадянською культурами, на колективному та суспільному рівнях, у формі всеохоплюючих непотизму та корупції.

Транзитивний стан України, як й інших пострадянських країн, сприяв втраті здатності традиційними соціальними інститутами, що обслуговували ці суспільства, виконувати функції забезпечення стійких зв'язків і відносин на рівні соціальних організацій, а створення нової організаційної інфраструктури лише актуалізувало значення попередніх структур і цінностей, що відтворилися за допомогою старих соціальних мереж [2, с.54].

Соціальна практика пострадянського українського суспільства підтверджує феномен «змін без змін» або за Майклом Буровим «транзит без трансформації» [3].

Створення феномену «змін без змін» породжує відповідну проблему, яка найбільш вдало висвітлюється за допомогою інволюційної теорії розвитку «залежності від минулого досвіду» - «*path dependency*», що актуалізує значення попередніх структур і цінностей, відтворюваних за допомогою соціальних мереж. Цей термін запозичений з економічної теорії, а саме з її неінституціонального напрямку (еволюційної економіки). В економіці поняття «*path dependency*», зміст якого найчастіше перекладається як «залежність від попереднього розвитку», звертає увагу на інституціональні зміни і в першу чергу на роль інститутів у змінах технічних систем.

Основні засади цієї теорії були закладені економістами-істориками Полом Девідом и Брайаном Артуром у середині 1980-х років, з метою пояснення явищ, що супроводжують формування господарського порядку в контексті інституціональних змін. Формування теорії «*path dependency*», розпочалось з 1985 р., коли П. Девід опублікував невелику статтю, у якій розглядав історію створення стандарту клавіатур друкувальних пристроїв. Він доводив, що добре нам знайома «Qwerty- клавіатура» друкувальних машинок стала результатом перемоги менш ефективного стандарту над альтернативним більш ефективними [4].

Подальше дослідження економістами-істориками різних технічних стандартів (наприклад, відстань між рейками в європейських країнах і в Росії або система загального права в англосаксонських країнах та система цивільного права в континентальній Європі тощо), доводило надзвичайно широке поширення «Qwerty-ефектів» у багатьох галузях господарського життя. Під «Qwerty-ефектами» в сучасній економічній літературі розуміють усі види порівняно неефективних, але стандартів, які стійко зберігаються, претендуючи на певне історичне значення. Термін «Qwerty-Ефекти», «*path dependency*» – залежність від попереднього розвитку, частіше використовують в рамках аналізу інституціональних інновацій [5, с.37].

Економісти вважають, що обидва напрямки споріднені тим, що підкреслюють високу інерцію суспільного розвитку, яка унеможлиблює швидку зміну як використаних технологій, так і пануючих норм. Так П. Девід й Б. Артур, в

теорії залежності від попереднього розвитку основну увагу звертають на інерційність розвитку, акцентуючи увагу – на тому, чому саме *інституціональні інновації далеко не завжди можливі*. П. Девід дав наступне визначення «path dependency»: «залежність від попереднього розвитку – це така послідовність економічних змін, при якій важливий вплив на можливий результат можуть виявити віддалені події минулого, причому скоріше випадкові події, ніж систематичні закономірності» [4].

Зазначимо, що Старк і Брюжт запропонували теорію «залежності від траєкторії розвитку». «Намагаючись впоратися з надзвичайною невизначеністю економіки, що трансформується, актори виявляють і перетворюють ресурси. Не звертаючи уваги на змушену дихотомію «риннок-ієрархія», вони створюють нові форми власності, які розмивають границю між державною й приватною власністю; розмивають границі між фірмами, а також границі легітимних принципів» [6]. Автори наголошували, що для проведення успішної політики реформатори повинні уникати як ультралібералізму, так і ультрастейтизму, визнавати роль інституціональних мереж і мережевих підприємств, що може сприяти проведенню більш гнучких і менш витратних (економічно й соціально) реформ. А залежність від траєкторії розвитку вони розглядали як можливість досягнення чогось нового, як рекомбінацію кращого в старому й новому. На їх думку, у постсоціалістичних країнах немає необхідності копіювати західні моделі як такі або зберігати лише старі форми, у них існує можливість для креативної адаптації. На думку фінського соціолога Йоко Нікула, ця теорія відкидає спрощенські ідеї неолібералізму (і теорії модернізації), які розглядають транзит як процес соціальної імітації й копіювання. Замість цього теорія залежності від траєкторії розвитку стверджує, що майбутнє не визначене й минуле не має прямого впливу на майбутнє постсоціалістичних країн. Теорія досліджує сучасні умови й те, як вони впливають на можливі майбутні рішення. Згідно із цією теорією минуле дає акторам в постсоціалістичних країнах інституціональні ресурси для сьогодення. Таким чином, теоретики говорять не про транзит, а про трансформацію, яка відноситься до реорганізації, рекомбінації, реконфігурації тощо [7, с.136].

Таке реформування у різних постсоціалістичних країнах, за Й.Нікула відбувалось у відповідних формах «звільнення від соціалізму»: у Польщі воно було компромісом, у ГДР – колонізацією, в Румунії – чимось начебто революції, у Чехословаччині – капітуляцією, а в Болгарії – обмеженою виборчою конкуренцією. Ці траєкторії розвитку також позначалися на формі проведення приватизації державної власності у кожній із країн [тамож, с.136]. Саме «креативна адаптація», за Старком і Брюжт стала основним результатом залежності від траєкторії розвитку кожної з наведених країн.

Окремий напрямок залежності від траєкторії розвитку був визначений, ще у 2000 році М. Буравим, який підсумовуючі майже 10-річний шлях Росії надав достатньо вичерпну характеристику змін, що відбулися: «Економічні реформи повернули старі форми виробництва, суспільство пішло в себе, партія-держава перетворилася у феодалський лад. Так, перехід до ринку є, але без, очікуваних економічних, соціальних, політичних змін: без нагромадження капіталу, без суспільства й держави, націлених на розвиток» [3, с.3].

Щодо України, то наприкінці першого десятиріччя ХХІ ст. було закінчено інституціональне конструювання інфраструктури, аналогічної за формою західній соціальній ринковій економіці, але за своєю контекстуальною основою усе більш наближеної до неофеодальних відносин на кшталт ієрархічної піраміди, на вершині якої розмістився патрон, з нище розташованими своїми васалами (бізнес-клієнти) і з масою населення в підґрунті піраміди, як головного ресурсу економіки скоріше традиційного, ніж навіть індустріального суспільства [2,с.64]. Виникає проблема, визначити який з факторів соціальних змін сприяв розвитку залежності від траєкторій минулого досвіду українського суспільства «повернутись» до його квазіфеодального стану. Тому як гіпотезу, ми висуваємо припущення, що саме залежність від минулого, виявилась тією ціннісною орієнтацією, значної частини українського суспільства, що стала на заваді його прогресивного розвитку.

Мета статті полягає у визначенні соціальних практик, що дозволять сформувати на тлі амбівалентного типу української особистості пріоритет цінностей активізму на протилежність патерналізму.

Дуглас Норт і його послідовники у своїх дослідженнях намагаючись дати відповідь на питання: яка природа залежності сьогодення від траєкторії попереднього розвитку *«path dependency»*, та як стають можливими у цілому інституціональні інновації, виявляють вплив правових інновацій і зміни трансакційних витрат на соціально-економічний розвиток. Тому Д.Норт вважає, що інститути — це "правила гри" у суспільстві, або, висловлюючись більш формально, створені людиною обмежувальні рамки, що організують взаємини між людьми. Отже, вони задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії — будь то в політиці, соціальній сфері або економіці [8, с.17].

У соціології соціальне явище - *«path dependency»*, більш широко розтлумачене, парадигмою «соціального інституту», і вживається як складова наступних соціальних теорій:

- *«залежності від минулого розвитку» («path dependency»)* (L. Bruszt, M.Granovetter, D.Stark) [6,9,10];
- *«інституціональних матриць»* (К.Полані, С.Кірдина) [11,12] ;
- *«подвійної інституціоналізації»* (Є.Головаха, Н.Паніна) [13];
- *«інституціональних викривлень»* (І.Ігошин) [14];
- *«кентавризму»* (Е.Тощенко) [15].

До наведених соціологічних теорій слід додати ще й економічну теорію «інституціональних пасток» В.Полтеровича [16].

Усі названі теорії поєднує те, що на думку О.Куценко, «принципово суспільство не змінити, тому що неможливо подолати залежність від базових інститутів і культури» [17, с.18].

Найбільш вдале пояснення соціальному явищу *«path dependency»*, в сучасній українській соціології, було надане у 2001 р. Є.Головахою та Н.Паніною, як «подвійна інституціоналізація». Неможливо не погодитись з їх думкою, що в Україні співвіснує дві взаємовиключних інституціональних системи, одна з яких близька до сучасної західної моделі суспільного, устрою і цілком готова до декларованої євроінтеграції, а друга виглядає більш відсталою з погляду сучасних модернізаційних процесів, ніж та, яка була в Україні на старті незалежності [13, с.44].

Автори пояснюють це дією закону *подвійної інституціональної системи перехідного суспільства*, сутність якого полягає у тому, що витіснені на периферію інституціональні доміанти можуть тривалий час перебувати в резерві, набуваючи ностальгічної легітимності в тому випадку, коли легалізовані нові інститути виявляються неефективними [тамож, с.47].

Під соціальним інститутом загалом розуміються «впорядковані і відносно стійкі соціальні утворення (організації), які підтримують офіційно або конвенціонально прийняті правила, що регулюють соціальну поведінку в певній сфері суспільного життя на основі вимушеної чи добровільної згоди більшості членів суспільства з наявністю даних соціальних організацій правил» [18, с.6]. Виходячи з такого розуміння соціального інституту, інституціоналізацію автори визначають як процес становлення нових соціальних інститутів у таких аспектах:

- процес становлення та прийняття суспільством нових формальних правил;
- створення організаційних структур, відповідальних за артикуляцію і порядок дотримання даних правил;
- формування такого ставлення масових суб'єктів до формальних правил і організаційних структур, яке відображає згоду людей з даним інституціональним порядком.

У зв'язку з вищенаведеним Є.Головаха пропонує наступні інституціональні атрибути – легальність, легітимність й інституціональну інфраструктуру [18, с.37].

Розглянемо залежність від траєкторії минулого досвіду, відповідно до закону подвійної інституціоналізації, як один з основних факторів побудови трудових відносин у сучасній Україні.

Протягом 1990-х років тривав новий для українського суспільства багатомірний процес формування трудових відносин, з одного боку, характерний для ранніх стадій капіталізму й тому неадекватний соціальному ринковому господарству, а з іншого, за своїм контекстом, продовжував найгірші традиції радянських трудових відносин (державний патерналізм замінив патронно-клієнтелізм роботодавця, непотизм став масовим явищем на усіх рівнях влади і бізнесу і як результат – тотальна корупція). Впровадження ринкової інфраструктури було підтримано організаціями соціальних партнерів і законодавчо легалізоване. Однак, виявилось, що створена «система ринкових відносин», не здатна здійснювати функції, необхідні для підкріплення декларативно прийнятих норм і цінностей економічної демократії. «Соціальне партнерство» як ідеологія трудових відносин, що була започаткована у 1993 р. і замінена у 2005 р. новою її формою «соціальним діалогом», не змінила формального ставлення більшості соціальних партнерів (влада і роботодавці) до суті соціального діалогу, який усе більше ставав засобом поступової монополізації ринкового простору проолігархічними організаціями соціальних партнерів, при пасивному спогляданні залежних, слабо організованих і незахищених як найманих робітників, так і представників малого і середнього підприємництва. Соціальний діалог в Україні перетворився на засіб легалізації результатів первинної фази нагромадження капіталу, й відповідно «перекрученою» формою, «симулякром», як соціальних ринкових, так і трудових відносин.

Трудові відносини – це усталені форми соціальної взаємодії акторів цих відносин – роботодавців, найманих працівників і держави, та їх організацій з питань зайнятості, заробітної плати, умов праці та соціального страхування, засобами колективно-договірного регулювання або протестних дій з метою досягнення соціального консенсусу на відповідних рівнях від виробничого до соціетального.

Соціальний діалог – тип трудових відносин і форма соціальної взаємодії акторів цих відносин. Першого із інституціональних атрибутів – *легалізації* соціального діалогу було формально досягнуто за 20 років існування незалежної України, коли, починаючи з 1991 і закінчуючи 2011 р. було прийнято 12 законів та 3 Укази Президента України. Формування наступного, інституціонального атрибуту – *інституціональної інфраструктури* соціального діалогу розпочалось з 1992 р. коли відповідно до статті 17 Закону України «Про зайнятість населення» було створено перший орган національного рівня на трипартійних засадах – Український координаційний комітет сприяння зайнятості населення. У 1993 року, вище наведеного Указу Президента України було створено Національну раду соціального партнерства – постійно діючий тристоронній консультативно-дорадчий орган. Сьогодні до цієї інфраструктури входять: Національна тристороння соціально-економічна рада та її територіальні тристоронні органи (26 одиниць), Національна служба посередництва та примирення (26 відділень), профспілки та їх об'єднання (143 всеукраїнських професійних спілок та 16 всеукраїнських об'єднань профспілок), об'єднання організацій роботодавців (21 об'єднання організацій роботодавців) [19]. Відповідно до існуючого світового досвіду можна констатувати, що *інституціональна інфраструктура* соціального діалогу в Україні побудована.

Однак, як свідчать дослідження [20-24] діалог між соціальними партнерами, який вибудовується в Україні вже більше 20 років, незважаючи на розбудову вищезгаданої інституціональної інфраструктури, ще не досяг рівня, за якого він може сприяти соціальній інтеграції суспільства, суспільному згуртуванню, запровадженню принципів відкритості і прозорості процесів формування ціни та умов праці в Україні тощо. Ні держава, ні роботодавці (власники), ні більшість профспілок не беруть на себе реальної відповідальності за занижену ціну праці і злиденні соціальні стандарти в Україні. На цей час соціальний діалог ще не став дієвою і невід'ємною складовою економічної і політичної системи суспільства. Діяльність соціальних партнерів у межах діалогу зберігає переважно формальний характер, усі принципові питання економічної політики (в т.ч. ціни праці) та соціальної політики вирішуються фактично одноосібно державою, точніше – обмеженим колом крупних власників, які мають можливість безпосередньо впливати на державні рішення.

Щодо легітимності інституціональної системи трудових відносин, то слід погодитись з думкою Є. Головахи, що «Більшість громадян України перебувають у стані амбівалентності стосовно інституціональних утворень, легальність яких не підкріплена правом і мораллю, що проявляється в масовій згоді жити в такому інституціональному просторі, де легальність забезпечується самим фактом узаконеного існування нових інститутів, а легітимність — збереженням мімікріваних старих інститутів, які здійснюють традиційну регулятивну функцію і спираються на збережені елементи соціальної інфраструктури, старі соціальні

позиції та рольові приписи» [18, с.49]. Відповідно до тенденції подвійної інституціональної системи перехідного суспільства, старі радянські культурні норми трудових відносин («нормативний колективізм», «державний патерналізм» тощо), як інституціональні доміанти, що втратили силу, повинні були бути витиснуті на периферію новими («соціальне партнерство», «соціальний діалог», «колективний договір») легалізованими, як більш ефективними, що засновані на економічній активності, й раціоналізмі, у поєднанні індивідуальних цінностей та колективних інтересів, у комбінації з такими демократичними цінностями, як, наприклад, солідарність трудящих, які повинні були привести до економічної демократії й становленню України як пострадянської держави загального добробуту або соціальної держави.

Однак форми і методи за якими відбувалось формування ринкової економіки в Україні виявились неефективними і тому старі інституціональні доміанти, наприклад, адміністративно-командне управління, що тривалий час перебували в резерві, набуваючи ностальгічної легітимності стають усе більш актуальними.

Аналіз структури духовних цінностей людей, які зайняті у промисловому виробництві, лише доповнює висновок про перевагу радянської ментальності в їх психології, ціннісних орієнтаціях та установах. Вітальні цінності у поєднанні з гуманізмом і цінностями спілкування є серцевиною духовного життя людей сучасного промислового виробництва в Україні навіть за умов загострення економічної кризи та посилення настроїв ринкового прагматизму [22, с.338]. На заваді цьому стоять багато спротивів і негативних явищ: 1) з одного боку, щорічно скорочується чисельність членів профспілок, з іншого - на новоутворених підприємствах, як правило, недержавної форми власності їхні власники забороняють створення профспілкових осередків; 2) існуючі профспілки неефективно захищають права та інтереси їхніх членів; 3) профспілковий рух не позбавився «свого радянського гнобителя», нинішня влада продовжує чинити на нього сильний тиск; 4) рядові профспілчани відзначають традиційну радянську безвідповідальність профспілкових лідерів перед всім загалом; 5) має місце страх перед безробіттям, викликаний скороченням робочих місць; [23, с.285]. Опосередковано це можна підтвердити результатами соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України за останні 20 років. Якщо у 1992 р. позитивне ставлення до приватного підприємництва (бізнесу) в Україні мало 28,6%, а негативне – 4,9%, то 2010 р. позитивне ставлення мали вже – 18,8%, а негативне, відповідно – 6,9%. Серед бажаючих працювати у приватного підприємця у 1992 р. було 26,7 %, небажаючих – 25,2 %; то у 2010 р. небажаючих стало – 28,3 %, тоді як бажаючих – 21,6 % [25].

Висновки. 1. Норми, правила соціальної поведінки та очікування певних результатів є основою соціальних утворень – організацій та інститутів, що регулюють цю поведінку. Створення феномену соціальних «змін без змін» породжує відповідну проблему, яка найбільш вдало висвітлюється за допомогою інволюційної теорії розвитку «залежності від траєкторії минулого досвіду» - «*path dependency*», що актуалізує значення попередніх структур і цінностей, відтворюваних за допомогою соціальних мереж. Однак форми і методи, за якими відбувалось формування ринкової економіки в Україні, виявились неефективними

і тому старі інституціональні доміанти, що тривалий час перебували в резерві, набуваючи ностальгічної легітимності стають усе більш актуальними.

2. Подвійна інституціоналізація виявилась тією формою залежності від минулого досвіду, що найбільш відповідає інтересам сучасних бізнесових кіл та конформісько налаштованої частини населення, що актуалізує вимогу повернення до форм суспільної діяльності авторитарно-патерналістського, неофеодального суспільства. Тому вважаємо, що незалежно від певних недоліків цієї теорії, саме залежність від минулого досвіду, особливо на соціетальному рівні, можна розглядати як цінність, що виступає одним з найважливіших факторів формування сучасних трудових відносин в Україні.

3. Вагомою причиною ситуації, що створилась, став «розвиток залежного від минулого досвіду», актуалізуючи значення попередніх структур і цінностей, які відтворені за допомогою «нових» соціальних акторів (мереж). Пост-комуністичні інститути створились на руїнах інститутів державного соціалізму. Цей «конфліктний дисонанс» між радянською та пострадянською культурами, на колективному та суспільному рівнях, призвів до розповсюдження різних форм непотизму та корупції.

Література

1. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества [Текст]: / П.Штомпка Пер. с польск. С.М.Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664с.
2. Жуков В. Тенденції і протиріччя інституціоналізації діяльності суб'єктів трудових відносин у сучасній Україні / В.Жуков // Соціологія / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 3. – С. 53-65.
3. Буравой М. Транзит без трансформації: інволюція Росії к капіталізму / М.Буравой // СОЦІС. – 2009. – № 9. – С.3-12.
4. David P.A. Clio and the Economics of QWERTY // American Economic Review. 1985. V. 75. № 2.
5. Латов Ю.В. Теория зависимости от предшествующего развития / Ю.Латов//Экономический вестник Ростовского государственного университета, 2005. – Т.3. – № 3. – С.36-43.
6. Stark D., Bruszt L. Postsocialist Pathways. Transforming Politics and Property in East Central Europe. N.Y.: Cambridge University Press, 1998.
7. Никула Й. Теория зависимости от траектории развития и постсоциалистический переход / Й.Никула // Мир России. 2005. – № 1. – С. 135–143.
8. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [Текст]: / Д.Норт. Пер. с англ. А.Н.Нестеренко; предисл. и науч.ред. Б.З.Мильнера. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180с.
9. Грановеттер М. Экономическое действие и социальная структура: проблемы укорененности / М. Грановеттер // Экономическая социология www.ecsoc.mses.ru Том 3, № 3, 2002. – С.45-58.
10. Старк Д. Гетерархия: неоднозначность активов и организация разнообразия в постсоциалистических странах / Дэвид Старк // Экономическая социология: Новые подходы к институциональному и сетевому анализу. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН). 2002. – С.47-95.
11. Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К.Поланьи; перевод с английского А.А.Васильева, С.Е.Федорова и А.П.Шурбелева. Под общей редакцией С.Е.Федорова. – СПб.: Алетейя, 2002. – 320с.
12. Кирдина С.Г. Институциональные матрицы и развитие России [Текст]: / С.Кирдина. – Новосибирск: ИЭиОПП СО РАН, 2001. – 308с.
13. Головаха Є., Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві / Є. Головаха, Н.Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. – № 4. – С. 5-22.
14. Игошин И.Н. Институциональные искажения в российском обществе [Текст]: / И.Игошин. – М.: Издательство Директмедиа Паблишинг, Кнорус, 2003. – 152с.

15. Тощенко Ж.Т. Кентавр-проблема в познавательной и преобразующей деятельности человека / Ж.Тощенко // СОЦИС. 2005. – № 6. – С.3-14.
16. Полтерович В. М. Институциональные ловушки: есть ли выход? / В.Полтерович // Общественные науки и современность. 2004. – № 3. – С. 5 - 16.
17. Куценко О. Формируючийся інституціональний дизайн і соціальні неопределенності в сучасній Україні / О.Куценко // Проблеми розвитку соціологічної теорії: соціальна інтеграція та соціальні нерівності в контексті сучасних суспільних трансформацій: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції / Соціологічна асоціація України; Факультет соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Інститут соціології НАН України: Під заг. ред. Куценко О.Д., Судакова В.І. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". 2009. – С. 16-27.
18. Головаха Є. Інституціональні зміни в Україні: шлях до кризи і шляхи виходу з неї [Текст] / Є.Головаха // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Т. 1. Аналітичні матеріали. / За ред. д.е.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 576с.
19. <http://www.ntser.gov.ua/ua/home.html> - офіційний сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради України
20. Балабанова Н.В. Соціальний діалог. Соціальне партнерство. Соціальне государство. Монографія. [Текст] / Н.Балабанова, В.Жуков, Є.Пилипенко. Академія праці і соціальних відносин. – 2002. – К.: – 189 с.
21. Жуков В.І. Соціальні трансформації без іновацій: колективно-договірне регулювання в Україні / В.Жуков // Соціологічні дослідження. Збірник наукових праць Східно-українського національного університету Вип.9. – Луганськ. 2011. – С. 77-89.
22. Промышленное предприятие и его люди: проблемы социально-экономического поведения [Текст] / Под общ. ред. В.М.Вороны, Е.И. Суименко. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2001.– 352с.
23. Сучасний стан, проблеми та тенденції соціально-трудова відносин в Україні: спроба соціального конструювання. [Текст] ЦСЕ Інституту соціології НАНУ. – К.: 2003. – 360с.
24. Шангіна Л. Соціальний діалог як важлива частина "доброчинного кола добробуту" – формування заробітної плати / Л.Шангіна // Національна безпека і оборона. 2010. – №7(118), Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – К.: 2010. – С. 61-71с.
25. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг [Текст]: У 2-х т. Том 2. Таблиці і графіки / За ред. д.е.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 480с.

УДК 3.316.7

Боровський О.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет соціології, кандидат соціологічних наук, асистент

ІДЕОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН

У роботі розкривається спроба встановити особливості політичної ідентифікації населення сучасної України за допомогою дослідження прихильників певних політико-ідеологічних уявлень.

Ключові слова: *Політична ідентичність, соціологічний моніторинг, ESS, шкала лівих-правих орієнтацій*